

Opgroeien en opvoeden in armoede

Nederlands Jeugdinstituut
December 2015

www.nji.nl

1. Opgroeien in armoede

Bijna een op de acht kinderen leeft in armoede. Wat betekent armoede voor hun dagelijkse situatie en welbevinden en hoe gaan kinderen met armoede om?

Arme kinderen slechter af

Kinderen uit arme gezinnen zijn vaak slecht af (Roest 2011). Ze zijn veel minder vaak lid van een vereniging en gaan om financiële redenen minder vaak op vakantie en maken minder uitstapjes. Thuis is er geen geld voor nieuwe kleren, voor internet, voor iedere dag een warme maaltijd of een weekje vakantie. Ook een lidmaatschap van een sportclub, het vieren van een verjaardag of het meedoen aan schoolexcursies is niet vanzelfsprekend (Steketee et al., 2013).

Invloed op welbevinden

Hoe langer een gezin in armoede leeft, hoe meer bij een aantal arme kinderen de gevoelens van angst, afhankelijkheid en ongelukkig zijn toenemen (Vanhee 2007). Jonge kinderen uit eenoudergezinnen, gezinnen van niet-westerse herkomst en gezinnen met een laag inkomen hebben de meeste kans op nadelige gevolgen van armoede op hun welbevinden (Stevens e.a. 2009).

Het merendeel van de kinderen in een onderzoek in opdracht van de Kinderombudsman (Steketee, 2013) ervaart het leven in armoede als buitengewoon vervelend. Deze kinderen worden dagelijks met het geldgebrek geconfronteerd. Ze maken zich zorgen over de armoedesituatie thuis, één op de drie kinderen zelfs elke

dag. Deze ongerustheid is vooral gericht op geldproblemen, maar ook op de angst om bijvoorbeeld uit huis te worden gezet, geen eten of spullen te hebben of nog meer schulden te maken. Bij ongeveer een kwart van de geïnterviewde kinderen en jongeren leidt dit tot fysieke of psychische klachten zoals hoofdpijn, buikpijn of tekenen van vermoeidheid. Zeker de helft van de kinderen maakt zich regelmatig zorgen over de financiering van hun latere opleiding.

Veel kinderen hebben het gevoel dat ze niets aan hun situatie kunnen veranderen. Ze voelen schaamte, jaloezie of uitsluiting omdat hun leeftijdgenoten veel meer hebben en kunnen doen. Ook kunnen ze verdriet of woede voelen als hun ouders hen steeds dingen ontzeggen en sommige kinderen nemen de zorgen van hun ouders over (Vanhee 2007).

Armoede verhoogt risico op sociaal isolement

Veel arme kinderen zijn uitgesloten van vrijetijdsvoorzieningen die geld kosten. Armoede kan dus leiden tot sociaal isolement. Dit terwijl meedoen in de samenleving algemeen als een eerste levensbehoefte wordt beschouwd.

Geen geld voor sport

Volgens het Sociaal Cultureel Planbureau zitten een half miljoen kinderen tussen vijf en achttien jaar niet op sport, muziek of scouting (Jehoel-Gijsbers 2009). Het percentage arme kinderen dat nergens aan meedoet, is twee keer zo hoog als dat van niet-arme kinderen. Dit geldt vooral voor kinderen in gezinnen met een bijstandsuitkering.

Arme kinderen brengen meer tijd door met buiten spelen of op straat rondhangen, gaan minder op vakantie en maken minder uitstapjes. Arme kinderen nemen wel ongeveer in gelijke mate deel aan speciale activiteiten op de buitenschoolse opvang en aan buitenschoolse activiteiten, zoals schoolreisjes en werkweken. Voor niet-westerse migrantenkinderen speelt de moskee een relatief belangrijke rol in hun vrijetijdsbesteding.

Sport is voor kinderen verreweg de belangrijkste activiteit in de vrije tijd. Niet alleen is de deelname hieraan het hoogst, de wens tot deelname van kinderen die

niet op sport zitten is met 90 procent ook veel groter dan bijvoorbeeld bij culturele activiteiten. Tegelijkertijd spelen financiële belemmeringen bij sport een grote rol in de niet-deelname, vooral bij bijstandskinderen. De school is een belangrijk kanaal om alle kinderen met georganiseerde vrijetijdsbesteding te bereiken (Jehoel-Gijsbers 2009).

Sociale uitsluiting

In een vervolg op bovengenoemde studie, waar het vooral ging om deelname aan sport, cultuur en verenigingsleven, keek het Sociaal en Cultureel Planbureau ook naar andere vormen van sociale uitsluiting (Roest e.a. 2010). Tevens werd nagegaan hoe sociale uitsluiting kan worden verklaard.

Het Sociaal en Cultureel Planbureau onderscheidt vier vormen van sociale uitsluiting:

- Geldgebrek (materiële deprivatie): kinderen moeten door geldgebrek bepaalde essentiële zaken ontberen, zoals nieuwe schoenen en kleding of het deelnemen aan sport-, hobby- en culturele activiteiten;
- Onvoldoende sociale participatie: hieronder valt deelname van kinderen aan sport, muziekles, hobbyclub of scouting, het maken van uitstapjes, vakantie, bezoek aan vriendjes, het vieren van verjaardagen;
- Onvoldoende toegang tot sociale grondrechten: hierbij gaat het om saamhorigheid en veiligheid in de buurt en het voorzieningenaanbod voor kinderen;
- Onvoldoende normatieve integratie: overtreden kinderen regels op school (geschorst worden en spijbelen) en in de samenleving (plegen van diefstal, openbare vernieling en fysiek geweld).

Verklaring sociale uitsluiting van kinderen

Onvoldoende sociale participatie houdt het meest verband met een laag opleidingsniveau van ouders, met geldgebrek bij ouders, met een niet-westerse herkomst en met weinig sociale participatie van ouders (Roest e.a. 2010).

Geldgebrek bij kinderen en onvoldoende toegang tot sociale grondrechten worden

het beste verklaard door geldgebrek bij ouders, door met name armoede, het niet hebben van betaald werk en/of het hebben van schulden. Onvoldoende normatieve integratie wordt eerder verklaard door sekse en leeftijd dan door andere factoren: het gaat vooral om jongens en oudere kinderen.

De kans op sociale uitsluiting is groter wanneer: een kind in een arm gezin leeft, van niet-westerse afkomst is, deel uitmaakt van een eenoudergezin, ouders heeft met een laag opleidingsniveau, zonder betaalde baan, weinig geld en/of met een geringe mate van sociale participatie.

Inventieve oplossingen

In het onderzoek van de Kinderombudsman (Steketee et al., 2013) komt naar voren dat kinderen allemaal op hun eigen manier omgaan met armoede. Sommige hebben een bijbaantje of proberen te sparen. Ze hebben ook allerlei tips om te bezuinigen, bijvoorbeeld door kleding te ruilen, karweitjes voor mensen te doen, of statiegeldflessen te verzamelen. Daarnaast zijn er leuke dingen die geen geld kosten, zoals een slaapfeestje op je verjaardag, of bij je opa of oma langs gaan tegen etenstijd. De geïnterviewde jongeren zijn zich zeer bewust van de prijzen en kritisch over wat je nou echt nodig hebt (Steketee et al., 2013).

Kinderen verbergen armoede

Uit interviews door cultureel antropologe Tamara van der Hoek (2005) met kinderen van 6 tot 16 jaar bleek dat kinderen hun omstandigheden vaak proberen te verbergen door er niet met hun vriendjes over te praten. Ook praten de kinderen zo weinig mogelijk met hun ouders over geld en laten ze hen niet merken dat ze graag iets willen hebben of doen dat geld kost. Dat beeld komt eveneens naar voren in het onderzoek door de Kinderombudsman (Steketee et al. 2013). Op school en zelfs onder beste vrienden is armoede een taboeonderwerp. Volgens Van der Hoek (2005) blijkt uit de literatuur dat een passieve en vermijdende vorm van omgaan met armoede eerder tot psychische problemen bij kinderen leidt.

2. Gevolgen voor de ontwikkeling van kinderen

Arme kinderen lopen meer risico op problemen in hun ontwikkeling. Dat geldt vooral als er nog meer problemen in het gezin zijn zoals lage opleiding van ouders en alleenstaand ouderschap.

Mogelijk effect op psychosociale ontwikkeling

Nederlands onderzoek van Professor Maja Dekovic (pedagoge) en anderen uit 1997 laat zien dat er een verband is tussen armoede en het vaker hebben van psychosociale problemen, maar alleen tot de leeftijd van 12 jaar. Het gaat zowel om internaliserend - naar binnen gekeerd - probleemgedrag, zoals angst, depressie, sociale teruggetrokkenheid en psychosomatische symptomen, als om externaliserend - naar buiten gericht - probleemgedrag, zoals ongehoorzaamheid, agressie, regelovertreding en hyperactiviteit. Volgens promotieonderzoek van Kennedy P. Olak Amone (Rijksuniversiteit Groningen 2009) leidt een lage sociaaleconomische positie vaker tot het externaliseren dan tot het internaliseren van problemen. Stressvolle gebeurtenissen die niet het gevolg zijn van gedragingen van de jongere of die buiten zijn controle liggen, bijvoorbeeld het overlijden van een van de ouders, leiden waarschijnlijk eerder tot internaliserend gedrag.

Minder goede hersenontwikkeling

Amerikaans onderzoek (Luby et. al., 2013) laat zien dat kinderen die in hun eerste jaren in armoede leefden in de basisschoolperiode een minder hersenontwikkeling hadden. Armoede leidde tot een minder ondersteunende opvoeden door de ouders en het in grotere mate meemaken van stressvolle levensgebeurtenissen.

Een ander Amerikaans onderzoek (Kim et al., 2013) toont dat kinderen, die op 9 jarige leeftijd in armoede leefden, als volwassenen een minder goede emotieregulatie, hebben. Ze waren minder goed in staat hun (negatieve) emoties te controleren. Dat gold ook voor degenen die op 24-jarige leeftijd niet meer in armoede leefden. Armoede zorgde voor de minder goede hersenontwikkeling door de stress die de kinderen hadden. Kinderen die beter beschermd waren geweest tegen stress deden het beter. Degenen die behalve met armoede nog te maken

hadden met veel meer factoren die stress gaven, zoals slechte woning, geweld en problemen in het gezin hadden de minst goede emotieregulatie.

Armoede en hechting

Volgens de Belgische psychologe Lieve Vanhee (2007) tonen veel studies aan dat de relaties in de nabije omgeving van een kind en de emotionele aspecten van de gezinsomgeving de latere ontwikkeling van dat kind voorspellen. Vooral een veilige gehechtheid, een goede moeder-kind relatie en afwezigheid van moederlijke vijandigheid zijn bepalend voor een positieve ontwikkeling. Greet Geenen (2007) stelt in haar proefschrift dat in arme gezinnen heel weinig kinderen veilig gehecht zijn. Deze onveilige gehechtheid is een grote risicofactor en arme kinderen geven dan ook al op heel jonge leeftijd, tussen 1 en 3 jaar, signalen af die wijzen op een moeizame ontwikkeling.

Een vergelijking van verschillende internationale onderzoeken laat zien dat kinderen bij wie sprake is van een opeenstapeling van sociaaleconomische risicofactoren, ongeveer even vaak een onveilige (gedesorganiseerde) gehechtheidsrelatie ontwikkelen als kinderen die mishandeld worden (Cyr e.a. 2010). Het gaat om de volgende risicofactoren: laag inkomen, lage opleiding, alleenstaand ouderschap, tienermoeder zijn, migrantenafkomst en middelenmisbruik. De leefsituatie is dan zo moeilijk dat deze ouders geen oog kunnen hebben voor de behoeften van hun kinderen. Onveilig gehechte kinderen zoeken toenadering tot de ouder, terwijl dat tegelijkertijd stress en angst oplevert. Deze kinderen lopen een groot risico dat zij later problemen krijgen. Er is een relatie tussen onveilige hechting en het minder goed kunnen omgaan met leeftijdgenoten, minder goed kunnen omgaan met stressvolle situaties, gedragsproblemen, psychopathologie, cognitieve vaardigheden en taalvaardigheden.

Kindermishandeling

Kindermishandeling komt vaker voor in gezinnen met laagopgeleide ouders en in eenoudergezinnen. Ook armoede in het gezin blijkt een belangrijke risicofactor. Door een overbelasting van een gezin door een opeenstapeling van risicofactoren

kunnen kinderen eerder het gevaar lopen het slachtoffer van kindermishandeling te worden (RMO 2009). Als er meer dan vier risicofactoren in het spel zijn, is de kans op kindermishandeling rond de 30 procent (Hermanns 2005). Lees meer in het dossier Kindermishandeling.

Schoolprestaties

Uit internationaal onderzoek blijkt dat het opleidingsniveau van de ouders in veel sterkere mate de onderwijskansen van kinderen bepaalt dan hun financiële situatie (Nederland e.a. 2007). Nederlands onderzoek bevestigt deze bevindingen (Kösters e.a. 2007).

Voortijdig schoolverlaten

Armoede vergroot de kans op het verlaten van de school zonder een startkwalificatie van minimaal een mbo-diploma op niveau 2, zelfs wanneer de betreffende jongere goed mee kan komen op school. Daarnaast speelt het opleidingsniveau van ouders een belangrijke rol bij voortijdig schoolverlaten. Met elk extra jaar opleiding van de ouder neemt het risico op voortijdig schoolverlaten voor de jongere met 7 procent af. Ook kinderen uit eenoudergezinnen en kinderen uit gezinnen met vier of meer kinderen lopen meer risico op voortijdig schoolverlaten, onder meer vanwege financiële problemen (Holter 2008). Lees meer hierover in het dossier Voortijdig schoolverlaten en verzuim.

Armoede risicofactor voor jeugdcriminaliteit

Bij jongeren met ernstige gedragsproblemen en delinquent gedrag is vaak sprake van een opeenstapeling van risicofactoren in het gezin en opvoeding, in de omgeving en het kind zelf (Boendemaker & Ince 2008). Armoede is een van die vele factoren. Ook leven veel arme gezinnen in buurten waarin sprake is van verschillende problemen. Niet zozeer armoede, maar het gebrek aan sociaal kapitaal in een wijk heeft dan een slechte invloed (Vanhee 2007). Het gaat dan vooral om de aanwezigheid van antisociale jongeren, hoge criminaliteit en negatieve rolmodellen.

Armoede en gezondheid

Over het verband tussen armoede en gezondheid bij kinderen is weinig Nederlandse literatuur beschikbaar. Onderzoek uit 1999 liet zien dat kinderen met gezondheidsrisico's zich bevinden in drie soorten huishoudens: eenoudergezinnen, gezinnen waarvan beide ouders in het buitenland zijn geboren en grote gezinnen. De gezondheidsrisico's door armoede zijn bij deze gezinnen drie tot acht keer zo groot (Nederland e.a. 2007).

Onderzoek (van Dijk en van der Meer, 2012) in Den Haag door de GGD laat zien dat mensen behoren tot de risicogroep voor armoede een slechtere gezondheid hebben dan de andere inwoners van den Haag. Bijna tweederde (63,3 procent) van de inwoners zonder betaalde baan geeft aan een matige of slechte gezondheid te ervaren. Bij bewoners met een baan is dat aantal veel lager (8,9 procent). Ruim twee derde van de inwoners zonder baan of met schulden gaf aan een chronische lichamelijke aandoening te hebben. Bijna 9 procent van de inwoners van Den Haag gebruikt medicatie tegen angst, depressie spanning of stress. Bij inwoners zonder baan is dat zeven keer zo veel.

Sociaaleconomische status en gezondheid

Het verschil in levensverwachting tussen laag- en hoogopgeleide mannen en vrouwen is 6,9 en 5,7 jaar. Verder leven lager opgeleide mannen en vrouwen respectievelijk 18,8 en 16,4 jaar minder in goede gezondheid dan hoger opgeleide mannen en vrouwen (RIVM 2009).

Personen met een lage sociaaleconomische status roken en drinken meer, eten minder groenten en fruit en bewegen minder (RIVM 2009, van Dijk en van der Meer, 2012). Dit ongezonde gedrag is vaak een indirect gevolg van armoede en andere moeilijke leefomstandigheden die stress veroorzaken. Ook zijn de woon- en werkomstandigheden van mensen met een lage sociaaleconomische status vaak minder gunstig voor de gezondheid en maken zij minder gebruik van preventieve voorzieningen (RIVM 2009).

Risico op armoede op volwassen leeftijd

De meeste kinderen die opgroeien in armoede, zijn, als ze volwassen zijn, niet meer arm of sociaal uitgesloten. Van de kinderen die in 1985 arm waren, bleek 93 procent in 2008 niet arm (Guiaux e.a. 2011). Toch is het risico op armoede en sociale uitsluiting veel groter dan voor hun welvarender leeftijdsgenoten. Van de mensen die in 1985 als kind (0 tot 17 jaar) arm waren, was 7 procent in 2008 arm; bij degenen zonder armoede is dat 4 procent. Het risico op armoede in de volwassenheid neemt toe wanneer mensen op jongere leeftijd in armoede leefden en wanneer zij als kind langer arm waren. Van de 0- tot 7-jarige arme kinderen is 8 procent als volwassene arm. Als kinderen langdurig (vijf jaar) in armoede leefden is die kans 15 procent.

Om het risico op armoede en sociale uitsluiting laag te houden is het van belang dat (arme) kinderen voldoende gelegenheid hebben een goede opleiding te volgen. Die is cruciaal voor de kansen aan het werk te komen en te blijven.

3. Gevolgen van armoede voor opvoeden

Ouders die voortdurend te weinig inkomen en te veel schulden hebben, lijden onder stress, voelen zich psychisch steeds minder goed en worden onzeker over hun rol als opvoeder. Dat risico is vooral groot bij alleenstaande moeders die vaak weinig steun van hun omgeving hebben. Chronische stress kan leiden tot opvoedingsproblemen. Dat geldt des te meer als een ouder al depressief is.

Alleenstaande moeders vaker ontevreden over opvoeding

Uit een onderzoek van E-Quality, kenniscentrum voor emancipatie, gezin en diversiteit, blijkt dat een op de vier laagopgeleide, alleenstaande moeders ontevreden is over het verloop van de opvoeding, tegenover een op de zes moeders met een tweoudergezin. De laagopgeleide moeders staan ook vaker voor opvoedsituaties waarmee ze niet om weten te gaan. Juist deze groep vraagt het minst hulp en advies bij het opvoeden, terwijl ze er wel veel behoefte aan hebben (Van Egten e.a. 2008). Ook maken alleenstaande moeders zich meer zorgen over hun kind. Alleenstaande moeders van Nederlandse en Marokkaanse afkomst maken

zich vaker zorgen over de ontwikkeling, het gedrag en de opvoeding van hun kind dan moeders van Turkse, Surinaamse of Antilliaanse afkomst in dezelfde situatie.

Alleenstaande moeders onzeker én sterk

Alleenstaande moeders hebben de grootste kans op leven in armoede. Annelou Ypeij (2009) heeft als cultureel antropoloog onderzoek gedaan naar de betekenis van langdurige armoede voor alleenstaande moeders van Nederlandse afkomst en voor moeders uit zogenaamde 'matrifocale' culturen waarin moeders een dominantere rol dan vaders spelen, zoals vrouwen van Afro-Surinaamse of Antilliaanse afkomst. Alleenstaande moeders voelen zich erg onzeker en vaak ook wanhopig omdat ze hun kinderen niet de levensstandaard kunnen bieden die in Nederland gebruikelijk is. Veel moeders hebben aan het einde van de maand te weinig geld voor eten of eten zelf nauwelijks. Sommige moeders hebben hoge schulden. Alleenstaande moeders zijn vaak erg creatief in het rondkomen en hebben er bijna een dagtaak aan om hun kinderen en zichzelf er netjes uit te laten zien en het huis schoon te houden. Vooral autochtone moeders zijn sterk gericht op een proper huishouden. Ze kunnen ook moeilijker omgaan met hun situatie dan allochtone moeders die meer steun ervaren van andere vrouwen.

Armoede en opvoedingsproblemen

Langdurige, intergenerationele armoede en opvoedingsproblemen gaan vaak samen. Over de oorzaken wordt volgens de Belgische psychologe Lieve Vanhee (2007) verschillend gedacht. Sommige onderzoekers spreken over een 'cultuur van armoede' in families waar al enige generaties sprake is van armoede. In die families is een cultuur ontstaan van lage verwachtingen, fysieke vormen van disciplineren, hard of inconsistent straffen en weinig vertrouwen dat je zelf invloed hebt. Deze families hebben niet zozeer meer geld nodig als wel verandering van de houding en opvoedstijl van de ouders. Andere onderzoekers leggen de nadruk op risicofactoren (zie de rubriek Opgroeien) of geven aan dat niet zozeer de armoede, maar juist de stress zorgt voor 'overerving' van problemen.

Armoede, stress en opvoeden

Volgens Vanhee (2007) kunnen moeders niet voor hun kinderen zorgen als hun eigen materiële en emotionele behoeften niet zijn vervuld. Greet Geenen (2007) laat in haar proefschrift zien dat langdurige armoede een vorm van chronische stress veroorzaakt die een negatieve invloed heeft op het psychisch welzijn van de ouders en op hun rol als opvoeders. Ook maakt stress het moeilijk om goed te kunnen reflecteren op ouderschap en opvoeden. Vooral in eenoudergezinnen, veelal van moeders, is weinig sprake van sociale steun en toegankelijke hulp. Deze moeders hebben daarnaast veel last van stigmatisering en veroordeling door anderen (Ypeij 2009). Dit kan hun ervaringen dat zij een goede ouder zijn tenietdoen en hen erg onzeker maken.

Volgens Erik Snel, socioloog en armoedeonderzoeker aan de Rotterdamse Erasmusuniversiteit, ontstaan opvoedingsproblemen als het ouders ontbreekt aan cultureel, sociaal en psychologisch kapitaal (Levering 2011). Zo kunnen hoger opgeleiden beter omgaan met problemen door een groter reflecterend vermogen. Sociale contacten kunnen materieel voordeel opleveren, maar ook steun door zorgen te delen. Ook het vermogen om je te weer te stellen tegen ongunstige situaties is van belang. Als armoede lang duurt, levert dat enorme stress op. Het gaat niet alleen om zorgen, maar kan ook gaan om schuldgevoelens, gevoelens van falen en gevoel van incompetentie. Sommige manieren om met stress om te gaan, maken de problemen nog groter; bijvoorbeeld het zoeken van afleiding door dingen te kopen, waardoor iemands schulden nog groter worden. Ook kunnen ouders hun kinderen beter niet belasten met hun problemen. Ouders die zeggen dat ze niet meer weten hoe ze het geldgebrek moeten oplossen, leggen een enorme druk op het welbevinden van hun kinderen.

Armoede, stress en opvoedstijl

Uit onderzoeken in de Verenigde Staten blijkt dat arme ouders meer stress ervaren, waardoor ze meer gedeprimeerd, geïrriteerd en boos zijn (Katz e.a. 2007). Deze ouders blijken vaker een autoritaire of inconsistente opvoedstijl te hanteren dan meer welvarende ouders. Die stijl heeft een negatieve invloed op hun kinderen.

Verder hebben ouders bij ervaren stress de neiging om méér probleemgedrag bij het kind te zien, wat vervolgens weer het gevoel van stress verhoogt (Vanhee 2007). Dit proces is niet onvermijdelijk. Een goede relatie tussen de partners kan deze keten doorbreken.

Chronische stress kan ook leiden tot minder gevoeligheid in de interactie met het kind. Een vergelijking van verschillende internationale onderzoeken bevestigt dat de leefsituatie zo moeilijk en stressvol kan zijn dat er geen goede hechting ontstaat met als gevolg problemen in de ontwikkeling van de kinderen (Cyr e.a. 2010). Lees meer hierover bij Invloed op ontwikkeling kind.

Armoede en depressie

Chronische negatieve ervaringen, zoals interpersoonlijke stress, dragen bij aan een hoge mate van depressieve klachten bij moeders die in armoede leven (Vanhee 2009). Depressieve moeders hebben moeite met het reguleren van emoties, reageren vaker inconsistent en hebben moeite om sensitief te antwoorden op gevoelens van het kind (Vanhee 2009).

Amerikaanse onderzoekers tonen een directe relatie aan tussen een laag inkomen en depressie bij de ouders (Lee e.a. 2009). En depressie leidt weer tot een weinig positieve opvoeding. Opvoedingsgedrag van depressieve ouders in chronische armoede wordt meer bepaald door stress en spanning dan door feitelijk probleemgedrag van het kind. Bij niet-kansarme depressieve ouders wordt dit opvoedingsgedrag wel vooral bepaald door het probleemgedrag van het kind (Vanhee 2007).

Uit Nederlands onderzoek (Snel e.a. 2000) blijkt dat moeders uit arme gezinnen met sterke depressieve gevoelens veel minder goed met armoede kunnen omgaan en de negatieve gevolgen van armoede voor hun kinderen ook veel zwaarder inschatten dan moeders die weliswaar ook arm zijn, maar psychisch beter in hun vel zitten.

4. Armoede en sociale steun

Voor arme ouders en hun kinderen kan een sociaal netwerk beschermend werken. Een aantal ouders kan net rondkomen doordat ze beschikken over een sociaal vangnet (Van der Hoek 2005). Ook bij het opvoeden is sociale steun belangrijk. Laagopgeleide, alleenstaande ouders ontbreekt het vaak aan deze steun.

Sociale steun bevordert positief opvoeden

Ouders geven er de voorkeur aan om met andere ouders in hun informele netwerk over opvoeding te praten, maar ervaren het daadwerkelijk bespreken van de opvoeding van hun eigen kinderen als taboe. Dit blijkt uit een inventarisatie van opvoedvragen van het Trimbosinstituut (Speetjens 2009). Volgens Greet Geenen (2007), die onderzoek deed onder Belgische moeders, is voor steun bij de opvoeding een betrokken en betrouwbare relatie nodig met anderen die de invloed van armoede op ouders begrijpen en die ouders een gevoel van eigenwaarde kunnen geven. Als ouders zich gesteund voelen, zijn zij op hun beurt weer beter in staat ondersteuning te bieden aan hun kind. Naarmate ouders een ondersteunend netwerk hebben, neemt negatief opvoedingsgedrag, zoals schreeuwen tegen kinderen en kinderen slaan, af en neemt positief opvoedingsgedrag toe zoals knuffelen en complimenten geven (Hermanns 2005).

Sociale steun bevordert ouder-kindrelatie

Amerikaanse onderzoekers laten zien dat sociale steun niet alleen een directe relatie heeft met positief opvoeden, maar ook indirect, via minder frustratie en depressie, gerelateerd is aan een betere ouder-kindrelatie (Lee e.a. 2009). Volgens de Belgische psychologe Lieve Vanhee (2009) kan een goede ouder-kind relatie en positief opvoeden de negatieve invloed van armoede tegengaan. Een voorwaarde hiervoor is voldoende maatschappelijke ondersteuning van het ouderschap en van het gezin.

Lager opgeleide moeders missen vaker steun

Uit een onderzoek van E-Quality, kenniscentrum voor emancipatie, gezin en diversiteit, staan laagopgeleide moeders vaker voor situaties in de opvoeding waarmee ze niet weten om te gaan, maar vragen het minst hulp en advies bij het opvoeden terwijl ze er wel veel behoefte aan hebben (Van Egten e.a. 2008).

Alleenstaande migrantenmoeders kunnen in een sociaal isolement terechtkomen, vooral in groepen waarin alleenstaand ouderschap na een echtscheiding traditioneel gezien minder gangbaar is, zoals bij Turkse, Marokkaanse en Hindoestaans-Surinaamse Nederlanders en vluchtelingen (Pels 2009).

Stigmatisering

Uit onderzoek van cultureel antropologe Annelou van Ypeij (2009) naar de betekenis van langdurige armoede voor alleenstaande moeders van Nederlandse afkomst en moeders van Afro-Surinaamse en Antilliaanse afkomst blijkt dat alleenstaande ouders er alles aan doen om als een goede moeder te worden gezien. Desalniettemin hebben ze vaak last van stigmatisering in de eigen familie, in hun omgeving en bij officiële instanties. Zeker bij autochtone moeders is er in de eigen familie veel afkeuring en weinig steun. Moeders krijgen het gevoel dat hun situatie hun eigen schuld is en dat ze het zelf maar moeten oplossen. Door de sociale controle zijn deze moeders voortdurend bang om te worden 'verklikt' bij de sociale dienst als ze met een man zijn. Moeders die afkomstig zijn uit een meer matrifocale cultuur trekken zich vaak minder aan van stigmatisering, zijn beter voorbereid op armoede en ervaren meer steun van andere vrouwen.

Bronnen

Amone, K. (2009), 'Examining the link between socio-economic position and mental health in early adolescents'. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit Medische Wetenschappen.

Boendermaker, L. en D. Ince (2008), 'Geen tucht en discipline, maar oudertraining en therapie. Effectieve interventies tegen jeugddelinquentie', in: 'Jeugd en Co Kennis', jaargang 2, nummer 4, p. 26-38.

Beleidsbrief Intensivering armoede- en schuldenbeleid. Klijnsma, J. Ministerie van Sociale zaken en Werkgelegenheid, Den Haag:3 juli 2013.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2009). 'Lage inkomens, kans op armoede en uitsluiting 2009'. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Cyr, C., E.M. Euser, M.J. Bakermans-Kranenburg en M.H. van IJzendoorn (2010), 'Attachment security and disorganization in maltreating and high-risk families: A series of meta-analyses', in: 'Development and Psychopathology', nummer 22, p. 87-108.

Dekovic, M., E. Snel en H. Groenendaal (1997), 'Kinderen van de rekening. Over de effecten van armoede op kinderen', in: Vrooman, C., G. Engbersen, E. Snel (1997) 'De kwetsbaren'. Amsterdam: Amsterdam University Press, p. 143-157.

Egten, C. van, E. Zeijl, S. de Hoog, C. Nankoe, C. en E. Petronia (2008). 'Gezinnen van de toekomst. Opvoeding en opvoedingsondersteuning'. Den Haag: E-Quality.

Geenen, G. (2007), 'Intergenerationele overdracht van gehechtheid bij Belgische moeders en kinderen die in extreme armoede leven: een meervoudige gevalsstudie'. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.

Guiaux, M., A. Roest en J. Iedema (2011), 'Voorbestemd tot achterstand? Armoede en sociale uitsluiting in de kindertijd en 25 jaar later'. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Hermanns, J., F. Öry, G. Schrijvers (2005). 'Helpen bij opgroeien en opvoeden: eerder, sneller en beter. Een advies over vroegtijdige signalering en interventies bij opvoed- en opgroei problemen'. Utrecht: Inventgroep.

Holter, N. (2008), 'Oorzaken van voortijdig schoolverlaten'. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Jehoel-Gijsbers, G. (2009). 'Kunnen alle kinderen meedoen? Onderzoek naar de maatschappelijke participatie van arme kinderen. Nulmeting'. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Katz, I., J. Corlyon, V. La Place en S. Hunter (2007), 'The relationship between parenting and poverty'. York: Policy Research Bureau.

Kim, P., Evans, G., Angstadt, M., Shaun Ho, S., Sripada, S., Swain, J., Luan Pan, K. (2013). Effects of childhood poverty and chronic stress on emotion regulatory brain function in adulthood. (2013). PNAS vol. 110 no. 46, 18442-18447.

Kösters, L. en F. Otten (3e kwartaal 2007), 'Krappe beurs als erfenis? Sociaal-economische trends : statistisch kwartaalblad over arbeidsmarkt, sociale zekerheid en inkomen'. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Lee, C., J. Anderson, J. Horowitz en G. August (2009), 'Family income and parenting: the role of parental depression and social support', in: 'Family Relations, interdisciplinary journal of applied family studies'. Jaargang 58, nummer 4, p. 417-430.

Levering, B. (2011), 'We zien armoede te weinig als psychologisch probleem: Interview Dr. Erik Snel, socioloog en armoedeonderzoeker aan de Rotterdamse Erasmusuniversiteit', in: 'Pedagogiek in Praktijk' (IP), nr. 11, februari 2011.

Luby, J., Belden, A., Botteron, K., Marrus, N., Harms, M., Babb, C., Nishino, T., Barch, D. (2013). *Jama Pediatrics* online 167 (12): 1135-1142.

Nederland, T., J. Mak, M. Stavenuiter en H. Swinnen (2007), 'Afwijzing van aansprakelijkheid: het onderhavige verslag. Aanpak kinderarmoede en bevordering sociale insluiting van kinderen. Onderzoek van het landelijke beleid'. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Pas, A., van der (2003), 'A serious case of neglect: the parental experience of child rearing. Outline for a Psychological Theory of Parenting'. Amsterdam: Vrije Universiteit.

Pels, T., M. Distelbrink en L. Postma (2009), 'Opvoeding in de migratiecontext. Review van onderzoek naar de opvoeding in gezinnen van nieuwe Nederlanders'. Utrecht: Verweij-Jonker Instituut.

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling en de Raad voor de Volksgezondheid en Zorg (2009), 'Investeren rondom kinderen'. Den Haag: RMO & RvVZ.

RIVM (2009), Nationaal Kompas Volksgezondheid.

Roest, A., A. Lokhorst en C. Vrooman (2010). 'Sociale uitsluiting bij kinderen: omvang en achtergronden'. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Roest, A. (2011). Kunnen meer kinderen meedoen? 'Veranderingen in de maatschappelijke deelname van kinderen, 2008-2010'. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Snel, E., G.B.M. Engbersen en C. Vrooman (2000), 'Arm Nederland: verandering en bestendiging van armoede', in: G.B.M. Engbersen (red), 'Balans van het armoedebeleid (Arm Nederland)'. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Speetjens, P., D. van der Linden en F. Goossens (2009), 'Kennis over opvoeden. De vragen van ouders, het aanbod van de overheid en de mogelijkheden van de markt'. Utrecht: Trimbos-instituut.

Steketee, M., Nederland, T., Mak, J. van der Gaag, R., van Bommel, M., Roebroek, L., van der Eerden, S., van den Toorn, J., Smits, J. en E. van Waesberghe (2013). Kinderen in armoede in Nederland. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Van der Hoek, T. (2005), 'Through children's eyes, an initial study of children's personal experiences and coping strategies growing up poor in an affluent Netherlands'. Florence: Unicef Innocenti Working paper No. 2005-05.

Van Dijk, A., Van der Meer, I., (2012). Armoede en gezondheid. Gegevens over Den Haag. Epidemiologisch bulletin, jaargang 47, nummer 2.

Vanhee, L. (2007), 'Weerbaar en broos: mensen in armoede over ouderschap: een verkennende kwalitatieve studie in psychologisch perspectief'. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.

Ypeij, A. (2009), 'Single motherhood and poverty. The case of the Netherlands'. Amsterdam: Aksant.